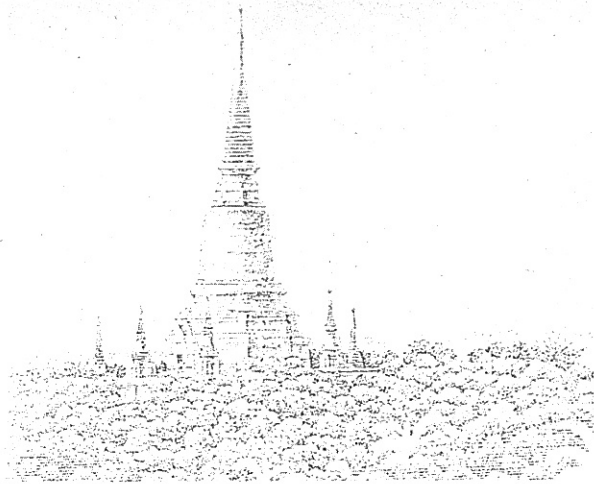

ฟ้าใหม่ ของศุภร บุนนาค : ความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยาย กับประวัติศาสตร์

นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ เป็นรูปแบบหนึ่งของนวนิยายประเภทมีข้อจำกัดเฉพาะตัว ทำนองเดียวกับนวนิยายวิทยาศาสตร์หรือนวนิยายสืบสวนสอบสวนอาชญากรรม กล่าวคือผู้เขียนต้องมีพื้นฐานความรู้ในสาขาวิชาที่นำมาเป็นพื้นหลังของผลงานมากพอควร ทั้งยังต้องระมัดระวังความถูกต้องตามข้อเท็จจริงในสาขานั้น ๆ ด้วย เพื่อมิให้บั่นทอนคุณค่าของเนื้อหาในเรื่อง ดังนั้นการวิเคราะห์วิจารณ์นวนิยายตามแบบดังกล่าว จึงต้องเน้นถึงความสัมพันธ์กับสาขาวิชาต่าง ๆ อันเป็นพื้นหลัง นอกเหนือจากการวิเคราะห์วิจารณ์คุณค่าเชิงวรรณกรรมเหมือนนวนิยายทั่วไป

ฟ้าใหม่ ของ ศุภร บุนนาค เป็นนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ซึ่งเพิ่งตีพิมพ์ครบถ้วนสมบูรณ์ใน พ.ศ. ๒๕๓๕ หลังจากมีประวัติศาสตร์การแต่งยาวนานถึง ๒๓ ปี ผู้ประพันธ์ถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ ก่อนหายาท คือคุณหญิง ดร.สุริยารัตนกุลจะค้นพบต้นฉบับสมบูรณ์ เรื่องนี้เป็นผลงานสำคัญชิ้นสุดท้ายของศุภร บุนนาค และเป็นเรื่องที่แสดงฝีมือการประพันธ์ได้เด่นที่สุดด้วย ผู้วิจารณ์เห็นว่านวนิยายอิงประวัติศาสตร์ในลักษณะเดียวกับ ฟ้าใหม่ อาจไม่มีอีก หรือถ้ามีก็น้อยมากในวงวรรณกรรมไทยปัจจุบัน จึงขอยกเรื่องนี้มาวิเคราะห์ แต่เนื่องจากต้องจำกัดเนื้อที่ จึงแสดงได้เพียงแง่เดียวคือ ความสัมพันธ์ระหว่างนวนิยายกับประวัติศาสตร์ โดยจะต้องละเว้นการวิจารณ์ในแง่วรรณกรรมอย่างการวิจารณ์นวนิยายโดยทั่วไป เพื่อแสดงให้เห็นว่าก่อนลงมือแต่ง นักเขียนต้องเตรียมข้อมูลทาง

ประวัติศาสตร์มากน้อยแค่ไหน ให้อ่านและสติปัญญาตลอดจนจินตนาการอย่างไร กว่า จะสำเร็จออกมาเป็นผลงานที่เทียบได้กับงานวิจัยขนาดใหญ่ ๑ เรื่องทีเดียว

เปลวไฟลูกช่อโต เสียงแหบโหยหิวร้องของสัตว์ผู้ยากอันไร้ที่พึ่งดังระงม ท้องฟ้าด้านบนแดงฉานดังเลือดนกตัดกับสีฟ้าดำสนิท ดูดวงหน้ามฤตยูก้มลงแลเยยยิ้ม กลิ่นชีวิตกรุงศรีอยุธยาบรมราชธานีอันเคยบรมสุข เป็นหมดสิ้นเสื่อมยศราชธานีแห่งนี้เป็นตราบกาลนาน จะปรากฏนามว่าไทย ลูกหลานอยุธยาขึ้นใหม่ก็ต่อปีหน้าฟ้าใหม่นี้

ฟ้าใหม่ จับเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์ไทยตั้งแต่รัชสมัยพระเจ้าบรมโกศสมัยปลายอยุธยาจนถึงต้นรัชกาลที่ ๑ เหตุการณ์ครั้งเสียกรุงครั้งที่สองไม่ใช่ของใหม่สำหรับนักประพันธ์ไทย ตรงกันข้าม กลับเป็นเรื่องที่นิยมหยิบยกมาผูกเป็นเรื่องมากที่สุดก็ว่าได้ นับแต่

* Ed. D. (Curriculum and Instruction), ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

ทหารเอกพระบันฑูรของไม้ เมืองเดิม
จอมทหารธรรมิเบศร์ ของ รพีพร สายโลหิต
ของโสภาคสุวรรณและคนดีศรีอยุธยาของเสนีย์
เสาวพงศ์ ฯลฯ ดังนั้นผลงานที่ตีพิมพ์ทีหลังจึง

มักเสียเปรียบในการดึงดูดความสนใจ เพราะคน
อ่านมักรู้สึกว่เนื้อเรื่องซ้ำ ๆ กันกับที่รู้จักอยู่แล้ว
แต่ศุภร บุนนาค ก็แสดงจุดยืนของเธอเองอย่าง
ชัดเจน ดังจะได้วิเคราะห์แยกเป็นหัวข้อดังต่อไปนี้

เนื้อเรื่อง

แสน เป็นบุตรคนเดียวของขุนนางไทย
เชื้อสายแขกเทศ (อาหรับ) “บ้านท่าตะเภา
แขก” เมื่ออายุ ๔ ขวบ แสนได้ถวายตัวเป็น
มหาดเล็กกรุ่นเยาว์ในกรมพระราชวังบวรฯ
เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ และมีเพื่อนหนุ่มรุ่นแก่
กว่าประมาณ ๑๐ ปีอยู่สามคน ล้วนเป็น
มหาดเล็กลูกผู้มีตระกูลทั้งสิ้น

สองในสามมหาดเล็กหนุ่มกลุ่มนี้เป็น
พี่น้องกัน เรียกชื่อว่า “คุณผู้ใหญ่” และ
“คุณคนเล็ก” เป็นบุตรชายขุนนางเศรษฐี
วัดสุวรรณดาราราม เพื่อนอีกคนหนึ่งเรียกว่า
“คุณคนกลาง” เป็นชายหนุ่มเชื้อจีนบุตร
บุญธรรมพระยาพระคลัง

วันหนึ่ง ทั้งสี่คนพบซีปะชาวในกุฎีร้าง
ท้ายวัดแห่งหนึ่ง ซีปะชาวทำนายว่าอยุธยา
จะถึงกาลพิณาศ คุณใหญ่และคุณกลางจะ
ได้เป็นใหญ่สูงสุดเกินกว่าจะคาดคิด คุณเล็ก
จะได้เป็นทัพหน้า ส่วนแสนจะได้เป็นทหาร
เอก รวมกันตั้งถิ่นฐานที่เมืองใหม่ ด้วยการ
รู้การควรมิควรร ทั้งสี่จึงปฏิญาณว่าจะไม่
แพร่งพรายให้ใครรู้ และไม่เก็บเรื่องนี้มาบอก
ใหญ่ไฝ่สูงเกินฐานะของตน

เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ถูกโอบยจนสิ้นพระ
ชนม์ แสนจึงต้องถวายตัวเป็นมหาดเล็กเจ้า
ฟ้าอุทุมพรแทน ความแตกร้างในราชสำนัก

ทวีขึ้นเป็นที่เคืองระอาแก่คนหนุ่มรุ่นใหม่
คุณใหญ่และคุณกลางจึงออกบวชการหัว
เมืองให้พ้นจากสถาบันกษัตริย์ในเมืองหลวง
เหลือคุณเล็กเป็นเพื่อนอยู่กับแสนในเมือง
อยุธยา

สิ้นรัชสมัยพระเจ้าบรมโกศเจ้าฟ้าอุทุม
พรจำต้องสำเร็จโทษเจ้าสามกรมซึ่งกระด้าง
กระเดื่องแล้วสละราชบัลลังก์ให้เจ้าฟ้าเอก
ทัศน์ผู้พี่ก่อนออกผนวช แสนจึงได้เป็นมหาด
เล็กของพระเจ้าเอกทัศน์ ต่อมาทรงยกแสน
ให้เป็นบุตรบุญธรรมของจมีนศรีสรวิรักษ์
ขุนนางที่ทรงโปรดปรานเนื่องจากเป็นที่ชาย
ของพระสนมเอก เจ้าจอมเพ็ญและเจ้า
จอมแมน

พม่าตั้งตัวเป็นปึกแผ่นตั้งแต่สมัยอลอง
พญา พร้อมกับหมายมั่นจะตีอาณาจักรไทย
ให้แตกพ่ายให้ได้ จึงค่อย ๆ ปลูกพลวงหน้า
อยู่หลายปี นับตั้งแต่การสอดแนมและทำ
ลายพื้นฐานทางศีลธรรมในวังหลวงด้วย
การส่งนักบวชทุศีลมาทำเสน่ย์ยาแฝดแก่
บรรดาเจ้าจอมหม่อมห้าม จึงล่วงรู้ต้นลึก
หนาบางในวังตลอดเวลา จนกระทั่งแน่ใจ
แล้วก็ส่งทัพใหญ่มารุกรานหลายทางด้ายกัน
เจ้าฟ้าอุทุมพรก็ออกมารบพม่าแล้วผนวช
ใหม่ตามเดิม หลังจากนั้นก็ไม่ยอมสู้ศึกอีก
เลยไม่ว่าราชภฏจะทูลอ้อนวอนขอรับรอง

อย่างไรก็ตาม

สถานการณ์ทูตหนักลงนับแต่ค่ายบางระจันแตก พม่าล้อมกรุงไว้จนพันหน้าน้ำ เหตุการณ์ในเมืองระส่ำระสายหนักเพราะพระเจ้าเอกทัศนี้ไม่มีพระปรีชาสามารถในการรบ ทั้งถูกแวดล้อมด้วยข้าราชบริพาร สอพลอตลอดจนขุนนางทรยศ หว่านล้อมให้เชื่อว่าสถานการณ์ไม่ถึงกับคับขัน ในที่สุดกรุงศรีอยุธยา ก็แตก ก่อนหน้านั้นขุนนางสิ้นกำลังใจหนีออกจากเมืองกันไปเป็นจำนวนมาก รวมทั้งแสนซึ่งหนีตามคุณกลางหรือพระยากำแพงเพชรพร้อมด้วยไพร่พลไปตั้งหลักที่ธนบุรี คุณเล็กหรือนายสุจินดาตามไปสมทบด้วยภายหลัง โดยมีคุณใหญ่หลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรีตามไปเป็นคนสุดท้าย ตลอดเวลา ๑๕ ปีแห่งการกู้อิสรภาพ

สมัยกรุงธนบุรี แสนตราครุฑทำศึกอย่างหนักเพื่อรวบรวมคนไทยให้เป็นปึกแผ่น แสนพลัดพรากจากพ่อแม่และคนรักตั้งแต่กรุงแตกจนเกือบสิ้นรัชกาลพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงพบหน้าพ่อแม่อีกครั้ง แต่ยังไม่ทันพบคนรัก ก็ได้ข่าวว่าพระเจ้าตากสิ้นฯ หรือคุณกลางที่แสนรักก็เสด็จสวรรคต จนแสนแทบตั้งสติไม่อยู่ แต่ต่อมาแสนก็ทำได้เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ของแผ่นดิน

ชีวิตใหม่ของแสนในฐานะแม่ทัพเริ่มอีกครั้งในรัชกาลที่ ๑ แสนพบแม่เรณูนวลคนรักที่จากกันปีก่อนกรุงแตก ได้สมรสกัน ในที่สุด มีนิมิตหมายดีว่าแสนและแม่เรณูนวลจะประสบกับฟ้าใหม่ที่แจ่มใส เมื่อไทยยืนหยัดขึ้นมาได้อย่างมั่นคงอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์

ที่มาของเรื่อง

ศุภร บุนนาคใช้หลักฐานข้อมูลเป็นจำนวนมากมายหลายแหล่งด้วยกันเป็นฉากหลังของนวนิยาย เท่าที่เห็นว่ามันจะเป็นหลักใหญ่ ๆ ก็คือพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ คำให้การของขุนหลวงหาวัด คำให้การของชาวกรุงเก่า อภินิหารบรรพบุรุษ ปฐมวงศ์ จดหมายเหตุกรมหลวงนรินทรเทวี ส่วนที่เป็นวรรณคดีก็เช่น ขุนช้างขุนแผน พระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ฯลฯ และท้ายสุดคือคำบอกเล่าที่ตกทอดกันมา แต่ครั้งบรรพบุรุษของผู้ประพันธ์เอง

การเลือกใช้ข้อมูลสำหรับเขียนนวนิยายอิงประวัติศาสตร์นับเป็นเรื่องที่ลำบาก เพราะนักเขียนจำต้องเลือกข้อมูลเดียวสำหรับเหตุการณ์เดียว ไม่สามารถจะแจกแจงข้อมูลหลาย ๆ ด้านในเหตุการณ์เดียวเหมือนเวลาเขียนตำรา

หรืองานวิจัยได้ ข้าข้อมูลที่น่ามาเขียนก็ต้องตัดทอนหรือดัดแปลงให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่องและจุดมุ่งหมายจะใส่ลงไปทั้งหมดก็จะกลายเป็นตำรา ไม่ใช่นวนิยาย ศุภร บุนนาคจึงเรียบเรียง ตัดทอน และดัดแปลงข้อมูลต่าง ๆ เพื่อบรรจุได้ลงตัวในเนื้อเรื่อง เธอเลือกข้อมูลจากหลักฐานทั้งปฐมภูมิและทุติยภูมิปะปนกัน ส่วนความน่าเชื่อถือของข้อมูลแต่ละแหล่งนั้นเข้าใจว่าผู้ประพันธ์จะตัดสินโดยวิจรรย์ญาณและพินความรู้ทางอักษรศาสตร์ บัณฑิตของตนเอง ส่วนข้อสุดท้ายคือตัดสินโดยดูว่าตรงกับจุดมุ่งหมายในการแต่งหรือไม่ เธอระบุว่า

“เป็นเรื่องที่ใช้จากของจริง ข้าของทุกอย่างที่เอามาเข้าจากก็พยายามให้สมจริง เป็นของในสมัยให้มากที่สุด แต่ตัวละครนั้นแต่งขึ้นทั้งนั้น ดังนั้นจึงพยายามไม่เรียกชื่อตัวละครแต่เรียกว่า

คุณกลาง คุณเล็ก แทน ผู้อ่านที่ชอบประวัติ
ศาสตร์อยู่แล้วก็คงพอทราบว่าตั้งใจจะให้หมายถึง
ใคร (ฟ้าใหม่ น. (๑๕))

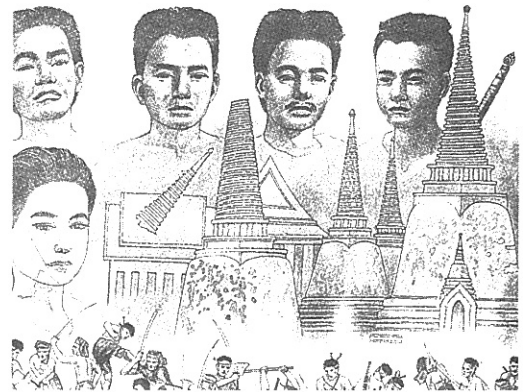
ที่มาซึ่งพยายามให้สมจริง นี้ แบ่งได้เป็น ๒
ประเภท คือ

๑. ที่มาของตัวละคร

แสน พระเอกของเรื่อง เป็นตัวละครสมมุติ
แต่ใครที่เป็นลูกหลานสกุลขุนนาครู้ประวัติ
ของต้นสกุล หรือเป็นคนที่ย่าน มหามุขมาตยา
นุกูลว่าด้วยลำดับวงศ์ตระกูลขุนนางไทยทั้งสิ้น
ในแผ่นดินสยาม หรือ ลำดับสกุลเก่าบางสกุล
ภาค ๓ (สกุลเจกอะหมัด) หรือ อ่าน โครงกระ
ดุกในตู้ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช คงมอง

เล่มนี้เขียนโดย
คุณกร บุนนาค

เห็นเค้าของสกุลขุนนาครากฎอยู่ในต้นสกุล
ของแสน เทียบได้ดังนี้

สกุลขุนนาคร

๑. พ่อค้าอาหรับชื่อเจกอะหมัดเดินทางเข้ามา
ค้าขายในสมัยพระเอกาทศรถ
๒. เจกอะหมัดเข้ารับราชการในสมัยพระเจ้า
ทรงธรรม ได้เป็นเจ้าพระยาเจกอะหมัด
รัตนราชมนตรี
๓. บุตรหลานของเจกอะหมัดกลายเป็นคน
ไทยนับถือพุทธศาสนา รับราชการกันมาทุก
ชั่วคน
๔. ถึงสมัยพระเจ้าบรมโกศ นายขุนนาครบุตร
พระยาเจ้าแสนยกกรเข้ารับราชการเป็นมหาด
เล็ก
๕. หลังจากเสียกรุงครั้งที่ ๒ นายขุนนาครกลาย
มาเป็นทนายหน้าหอหรือคนสนิทของเจ้า
พระยาจักรี (สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ)
๖. นายขุนนาครได้สมรสกับคุณนวล สกุล ณ
บางช้าง น้องภรรยาเจ้าพระยาจักรี
๗. นายขุนนาครับราชการต่อมาด้วยความเจริญ
ก้าวหน้าในรัชกาลที่ ๑

สกุลบ้านท่าตะเภาแขก

๑. พ่อค้าอาหรับชื่อเจกมุสตาฟาเดินทางเข้ามา
ค้าขายในอยุธยา ไม่ระบุสมัย
๒. เจกมุสตาฟาเข้ารับราชการได้เป็นพระยาชลสาย
๓. บุตรหลานของเจกมุสตาฟากลายเป็นคน
ไทยนับถือพุทธศาสนา รับราชการกันมาทุก
ชั่วคน
๔. ถึงสมัยพระเจ้าบรมโกศ แสน บุตรพระพิชิต
ประเทศเข้ารับราชการเป็นมหาดเล็ก
๕. หลังจากเสียกรุงครั้งที่ ๒ แสนรับราชการกับ
พระเจ้าตากสิน ได้เป็นหลวงต่างใจและพระ
มหามนตรีตามลำดับ
๖. แสนได้สมรสกับแม่เรือนวล ธิดาเจ้าพระยา
พิษณุโลก (เรื่อง) หนึ่งในหกภักที่挺身เป็น
ใหญ่หลังเสียกรุง
๗. แสนรับราชการด้วยความเจริญก้าวหน้าใน
รัชกาลที่ ๑

จะเห็นได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้ดัดแปลงบางตอนจากชีวิตเจ้าพระยามหาเสนา (ขุนนาค) ให้เหมาะสมกับเนื้อเรื่อง โดยสร้างสายสัมพันธ์ระหว่างแสนกับพระเจ้าตากสินฯ และกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทให้แน่นแฟ้น เพื่อเป็นความสมจริงในการโยงชีวิตแสนเข้ากับการเป็นแม่ทัพสำคัญรองจากเจ้าพระยาสุรสีห์ (กรมพระราชวังบวรฯ) ตลอด ๑๕ ปีของสมัยธนบุรี แตกต่างจากชีวิตจริงของเจ้าพระยามหาเสนา ซึ่งมีเกร็ดเล่าว่า เคยมีเรื่องบาดหมางกับพระเจ้าตากสินตั้งแต่ยังเป็นมหาดเล็กวัยเยาว์ด้วยกัน^๑ และไม่ปรากฏหลักฐานว่าเคยมีมิตรภาพแน่นแฟ้นกับกรมพระราชวังบวรฯ หรือไม่ว่าอย่างใดด้วยเหตุนี้ ตลอดสมัยธนบุรี เจ้าพระยามหาเสนาจึงไม่ได้รับราชการเป็นขุนนาง คงอยู่ในตำแหน่งคนสนิทของเจ้าพระยาจักรีตลอดสมัย แต่ก็เป็นคนสนิทที่ได้รับการยกย่องเกือบจะเท่านายก็ว่าได้ เห็นได้จากเจ้าพระยาจักรีอนุญาตให้คุณนวลน้องสาวท่านผู้หญิงจักรี (สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ ๑) ได้แต่งงานกับหม่อมขุนนาคผู้นี้

ใน ฟาใหม่ ผู้ประพันธ์กำหนดให้แสนมีความภักดี “คุณพี่ทั้งสาม” เท่าเทียมกัน ถึงขั้นที่ว่าพอได้ข่าวสวรรคตของพระเจ้าตากสินฯ แสนก็กระเทปกระเทือนใจอย่างหนัก

“เมื่อได้ข่าวนั้นทางไบบอก ไบบอกก็หลุดจากมือพระมหามนตรี แล้วเจ้าตัวก็ล้มฟาดลงพื้นสิ้นสติล้มปฏัญญะ” (ฟาใหม่ น. ๙๔๖)

ศุภร ขุนนาคได้ตั้งเอาตัวจริง คือตัวหม่อมขุนนาคหรือเจ้าพระยามหาเสนาผู้นี้มาปรากฏ

ในนวนิยายด้วย เป็นทำนองการซ้อนภาพจินตนาการเข้ากับความเป็นจริง โดยให้ตัวจริงในพงศาวดารและตัวดัดแปลงในนวนิยายมาพบกันเข้า และได้พูดจาแสดงความยินดีในวาระมงคล เหตุการณ์ตอนนี้คือเมื่อแสนสมรสกับแม่เรณูนวลแล้วไม่กี่วัน ก็มีขุนนางผู้กำกับต้องตราและไบบอกขึ้นมาหวัเมืองเหนือ เพื่อเรียกตัวแสนไปเตรียมรับสงครามเก้าทัพที่กาญจนบุรี

ท่านพระยาผู้นั้นแม้ไม่ขึ้นชื่อเรื่องคารัศมมอดด้วยท่านพระยาพิพัฒน์โกษา แต่ก็มีไซหัว (ฟาใหม่ น. ๙๖๖)

ท่านคือพระยาอุไทยธรรม ซึ่งศุภร ขุนนาคมิได้แยมพรายให้รู้ว่หมายถึงหม่อมขุนนาคผู้ซึ่งต่อไปจะเลื่อนขึ้นเป็นเจ้าพระยามหาเสนา ถ้าไม่รู้ประวัติข้อนี้ก็คงเดาไม่ออกว่าเป็นความแสบคาย หรืออารมณ์ขันอย่างใดอย่างหนึ่งของผู้ประพันธ์ ที่ให้ตัวจริงและตัวสมมุติมาพบกัน ตัวจริงกล่าวอวยพรตัวสมมุติว่า

อามาเข้าไป ไม่ทันได้ช่วยขัดน้ำสังข์ตัว แต่ น้ำใจที่รักหลานทั้งสองหาได้เข้าไปด้วยไม่... อามีไซ่คนใหม่ รู้จักหน้าค่าตากันมากกับบ้านพ่อพระมหามนตรี แต่ครั้งเป็นพ่อแสนเมื่อกรุงศรีฯ คุณแสนมหาดเล็กหนุ่มใครก็รู้จัก (ฟาใหม่ น. ๙๖๗)

ส่วนตัวละครสำคัญอีก ๓ คน คือคุณใหญ่ คุณกลาง คุณเล็ก ในด้านประวัติความเป็นมา ศุภร ขุนนาคถือตามหนังสือ ปฐมวงศ์ และ อภินิหารบรรพบุรุษ เป็นส่วนใหญ่ แต่กล่าวถึงอย่างย่อรวบรัด ไม่บรรยายถึงบทบาทพ่อแม่ของทั้งสามคน อาจจะเห็นว่าไม่จำเป็น หรือไม่เหมาะสมจะกล่าวถึงมากเกินไป หรืออย่างไรก็ตามแต่ คนอ่านจึงทราบประวัติของคุณใหญ่

^๑ ไกรกระดุกในตู้ ของ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช กล่าวไว้ว่า เจ้าพระยามหาเสนาเคยล้อเล่นกับพระเจ้าตากสินสมัยยังเล็ก ๆ แต่ล้อแรงไปหน่อยจนอีกฝ่ายเจ็บตัว จึงเข้าหน้าไม่ติดเมื่อเจริญวัยขึ้น.

(สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ) และคุณเล็ก (กรมพระราชวังบวรมหาสถาภิงหนาท) เพียงว่า

“บ้านนี้เขาผู้ดีเก่าแก่ ย้อนขึ้นไปถึงชั้นสุโขทัย”
(ฟ้าใหม่ น. ๔๙)

“ไม่ใช่แต่ขุนนางนะอ่อนออกพระพ่อเขานะ
เขานับทวนขึ้นไปถึงสายสุโขทัยนะลูกจะ ติดทาง
เจ้าแม่วัดดุสิตเป็นไร ผู้ดีเจ็ดแปดชั้นทีเดียวแหละ”
(ฟ้าใหม่ น. ๔๑)

หนังสือ **อภินิหารบรรพบุรุษ** ลำดับความเป็นมาไว้ดังนี้

สมเด็จพระมหารัชมหาราช เชื้อสายสุโขทัย
สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
เจ้าแม่วัดดุสิต (หม่อมเจ้าหญิงบัว) แม่นมของสมเด็จพระนารายณ์
|
เจ้าพระยาโกษา (ปาน)
|
เจ้าพระยาวรวงศาธิราช (เสนาบิดคัง)
|
พระยาราชนิกุล
|
พระพิณจักษุ (ทองดี)
|
สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ และกรมพระราชวังบวรฯ

สังเกตว่าน้ำเสียงของผู้ประพันธ์แสดงว่าตระกูลของคุณใหญ่และคุณเล็กนั้นไม่ใช่ตระกูลผู้ดีขุนนางธรรมดา ไม่เหมือนกับตระกูลของแสน แต่ว่าเมื่อสืบเชื้อสายขึ้นไปแล้วเป็นตระกูลเชื้อสายกษัตริย์ถึงสองอาณาจักรด้วยกัน คือสุโขทัยและอยุธยา ก่อนหน้าราชวงศ์บ้านพลูหลวง

นักวิชาการรุ่นใหม่อย่างศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ แสดงความไม่เชื่อถือนี้อีกในหนังสือ **อภินิหารบรรพบุรุษ** อยู่หลายตอนด้วยกัน รวมทั้งพระราชประวัติบางส่วนของสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ก่อนเสียกรุงครั้งที่สองด้วย

แต่ก็ยอมรับว่า “สกุลที่จะเป็นราชวงศ์จักรีนี้ได้ก็มีสายสัมพันธ์ทางเครือญาติในกลุ่มผู้ดีเก่าอย่างกว้างขวางมาก”^๒ และศาสตราจารย์ วัยอาจ แห่งมหาวิทยาลัยคอร์เนลสรุปไว้ว่า ก่อน พ.ศ. ๒๓๒๕ นั้น สกุลที่จะเป็นราชวงศ์จักรีได้แต่งงานเข้าไปสัมพันธ์อยู่กับสกุลใหญ่ทุกสกุลที่เคยมีบุคคลในสกุลเป็นเจ้าพระยามาในอยุธยาหมดแล้ว” ความสัมพันธ์นี้ย่อมจะมีไม่ได้ หากว่าสกุลดังกล่าวมิได้มีความเก่าแก่หรือกว้างขวางเป็นที่ยอมรับในหมู่ขุนนางด้วยกัน เพราะการสมรสของบุคคลในระดับนี้ย่อมคำนึงถึงความเหมาะสมในสังคมด้วยเป็นเกณฑ์

ศุภร บุนนาคได้ใช้ **อภินิหารบรรพบุรุษ** เป็นหนังสือพื้นฐานในการปูพื้นประวัติของคุณใหญ่ คุณกลางและคุณเล็ก ตัวเธอเองอาจจะรู้ว่าหนังสือของ ก.ศร. กุหลาบ ไม่อาจเป็นหลักฐานยืนยันข้อเท็จจริงได้ทั้งหมด เพราะผสมจินตนาการของผู้เรียบเรียงเข้าไปมาก แต่จะหาหนังสืออื่นที่กล่าวถึงรายละเอียดเบื้องหลังประวัติศาสตร์อย่างนี้ก็คงจะยาก เธอจึงใช้วิธีกล่าวอย่างย่อเพียงว่าคุณใหญ่รับราชการเป็นมหาดเล็กวังหน้า เป็นที่นายสุจินดาหุ้มแพรก่อนจะย้ายไปเป็นหลวงยกกระบัตรเมืองราชบุรี ส่วนน้องชายคือคุณเล็กก็เลื่อนขึ้นเป็นหุ้มแพรตำแหน่งเดียวกันจนกระทั่งถึงตอนเสียกรุง

ถ้าถามว่าพระราชประวัติในความเป็นจริงเป็นอย่างไรนั้น มีหนังสืออีก ๒ เล่มที่นักวิชาการให้น้ำหนักเชื่อถือมากกว่า **อภินิหารบรรพบุรุษ** คือพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง **ปฐมวงศ์** และ

^๒ นิธิ เอียวศรีวงศ์ การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี ศิลปวัฒนธรรม : กรุงเทพฯ, น. ๒๐๘ ๒๕๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

พระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ เรื่อง **เทศนาพระราชประวัติและพงศาวดารกรุงเทพฯ** ทั้งสองเล่มนี้กล่าวตรงกัน ซึ่งอาจเป็นเพราะมาจากแหล่งข้อมูลเดียวกัน ว่า สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ ในสมัยอยุธยา มิได้ทรงรับราชการเป็นขุนนางโดยตรง แต่เคยเป็นมหาดเล็กในพระเจ้าอู่ทองพร หลังจากนั้นจึงอยู่ในสังกัดเป็นพระพี่เลี้ยงพระองค์เจ้าอาทิตย์ พระโอรสเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ หลังจากเจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์สิ้นพระชนม์แล้ว เมื่อพระชนมายุ ๒๕ จึงเสด็จออกไปประทับที่อัมพวา กับสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี เมื่อทรงอภิเษกสมรสแล้ว

ศุภร บุนนาค เขียนไว้ว่า คุณใหญ่ออกจากอยุธยาไปรับราชการเป็นหลวงยกกระบัตรราชบุรี เพราะเบื่อหน่ายสภาพการปกครองและการขาดจริยธรรมในราชสำนัก ข้อนี้เป็นการตีความหรืออาจจะเรียกได้ว่าการเสริมแต่งของผู้ประพันธ์เอง เพื่อให้สอดคล้องกับสภาพความเสื่อมโทรมภายในของอยุธยา

ส่วนคุณเล็ก ผู้ประพันธ์บอกเพียงว่าเป็นมหาดเล็กหุ้มแพรต่อจากพี่ชาย รับราชการในพระเจ้าเอกทัศฯ ไม่มีการกล่าวรายละเอียดถึงชีวิตส่วนตัวและการครองเรือน

ส่วนคุณกลางหรือพระยาตากสินในสมัยปลายอยุธยา มีรายละเอียดน้อยกว่าคุณใหญ่ และคุณเล็กในตอนต้นเรื่อง ผู้ประพันธ์ใช้ข้อมูลจาก **อภินิหารบรรพบุรุษ** (ซึ่งกล่าวไว้แล้วว่าเป็นหนังสือที่เล่ารายละเอียดประวัติกำเนิดของพระเจ้าตากสินฯ มากกว่าหนังสืออื่น ๆ) กล่าวคือเอ่ยถึงคุณกลางว่าเป็นเชื้อจีน บุตรบุญธรรมของพระยาพระคลัง พุฒภาษาต่างประเทศได้หลายภาษา และได้รับการศึกษาอบรมอย่างลูก

ผู้ดีชาวอยุธยา ไม่ต่างจากประวัติที่แพร่หลายกันอยู่แม้ในกระทั่งปัจจุบันนี้

การดำเนินเรื่องราวเกี่ยวกับคุณกลาง ในตอนกลางและบั้นปลายให้หลักฐานจากพระราชพงศาวดารที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียบเรียงไว้โดยมาก เช่นการกล่าวถึงคุณกลางในฐานะพระยาตาก และพระยาวชิรปราการตามลำดับ การยิงปืนใหญ่โดยไม่ได้รับอนุญาตก็ดี การตีฝ่ายทหารพม่าออกจากอยุธยาที่ดี ล้วนตรงกับเนื้อความที่ยอมรับอยู่ว่าเป็นหลักฐานที่รู้จักกันมากที่สุดเกี่ยวกับพระราชประวัติ

อย่างไรก็ตาม ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้รวบรวมและวิเคราะห์หลักฐานใหม่เกี่ยวกับพระราชประวัติ ข้อวิเคราะห์ของดร. นิธิควรได้รับความสนใจในฐานะมุมมองของนักประวัติศาสตร์ ซึ่งอาจจะเหมือนหรือไม่เหมือนหลักฐานที่ตีความกันมาแต่เดิมก็ได้

พระราชประวัติของสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ ที่ดร. นิธิ ตีความใหม่นี้ บางส่วนได้มาจากพระราชพงศาวดารบางเล่มที่ถูกมองข้ามมาก่อนว่าไม่น่าเชื่อถือ เช่นพระราชพงศาวดารฉบับปลีกหมายเลข ๒/ก ๑๐๑ แต่ดร. นิธิเห็นว่าเนื้อความและข้อมูลบางตอนที่ไม่น่าหนักหนาเชื่อถือจึงรวบรวมและสรุปว่า

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีพระราชสมภพในฐานะสามัญชนลูกชาวจีน มีอาชีพค้าขายทางเกวียน และแม้ยังมีฐานะบ้านช่องและญาติพี่น้องอยู่ในภาคกลางโดยเฉพาะที่พระนครศรีอยุธยาและลพบุรี แต่ก็ได้ทำการค้าอยู่ในหัวเมืองเหนือชายแดน เมื่อสบโอกาสก็ได้เข้ารับราชการในหัวเมืองไกลคือเมืองตาก-ระแหง และในที่สุดก็ได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองตาก... ในสงครามครั้งเสียกรุงได้กวาดต้อนไพร่พลหลบพม่าลงมาเป็นกำลัง

แก่กรุงศรีอยุธยา ได้บำเหน็จความชอบจากการ
นั้น^๔

ผู้วิจารณ์บทความนี้ไม่อาจกล่าวแทนศุภร
บุณนาคได้ว่า หากเขามีโอกาสอ่านบทวิเคราะห์
ของ ดร. นิธิแล้วจะเปลี่ยนเนื้อความเกี่ยวกับ
คุณกลางให้เป็นไปตามนี้หรือไม่ แต่กล่าวได้อยู่
อย่างหนึ่งว่าศุภร บุณนาคสร้างภาพของคุณกลาง
ให้เป็นผู้มีความเข้มแข็ง เฉลียวฉลาด วาจาโอบ
อ้อมอารี ปลูกใจและปลูกใจไพร่พลได้เป็น
คุณสมบัติพิเศษ นอกจากนั้นความสามารถใน
ด้านการกวีเช่นปรากฏในพระราชนิพนธ์ ราม
เกียรติ์ บางตอน สมัยธนบุรี ก็น่าจะสอดคล้อง
กับการเป็นบุตรบุญธรรมของขุนนางระดับสูง
ซึ่งมีการอบรมแบบกุลบุตรไทย มากกว่าจะเป็น
นายกองเกวียนชาวจีนซึ่งเดินทางค้าขายไปตาม
จังหวัดต่าง ๆ และวิ่งเต้นจนได้เป็นเจ้าเมืองตาก
แม้ว่านายกองเกวียนผู้นั้นอาจจะมีคำอธิบายว่า
มีอัจฉริยภาพเป็นพิเศษกว่าคนทั่วไปก็ตาม

น้ำเสียงของศุภร บุณนาค เมื่อกล่าวถึง
คุณใหญ่และคุณกลาง มีความยกย่องอย่างสูง
สุดเท่าเทียมกันแต่ทำให้บุคลิกลักษณะแตกต่างกัน
คุณใหญ่เป็นคน “สูงมากจนดูเหมือนจำฝูงในกลุม
คนเช่นนั้น เหมือนพระยาช้างที่เป็นเจ้าแห่งหมู่
คณะ” (น.๕๓) มีน้ำเสียง “มีอำนาจเหมือนมือ
ที่ทรงพลังมาจับหัวใจอันกำลังสั่นสะเทือนไหว
คลอนให้กลับตั้งตรง” (น.๕๔) เมื่อมีการถกเถียง
โต้แย้งปัญหาอะไรก็ตาม ผู้ประพันธ์จะวางน้ำ
หนักให้คุณใหญ่เป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายเสมอ
“คำตัดสินของเธอก็เป็นคำที่ทุกคนยอมเห็นด้วย
เรื่องมักจะลงเอยทำนองนี้เสมอมา” (น.๑๐๔)

ความชาญฉลาดของคุณใหญ่ประกอบ
ด้วยความสุขุมและการประมาณตนเองไม่ทะเยอ
ทะยานเกินการณ์ เห็นได้จากเมื่ออะแซหุ่นกี้
แม่ทัพพม่าขอตัว คุณใหญ่ก็ให้อรรถาธิบายแก่
แม่ทัพนายกองก่อนออกไปพบว่า

กลนี้มีมาในตำรับพิชัยสงคราม แต่ครั้งสม
เด็จพระนเรศวรเป็นเจ้านั้น เรียกว่ากล ‘ชูพิษแสง’
จะโดยประสงค์รู้จักตัวเรา หรือจะแกมกับ
ความประสงค์ยุแหยดตะแบงแสงก็เป็นได้ทั้งสองสถาน
(ฟ้าใหม่ น. ๙๒๙)

ทั้งนี้ ศุภร บุณนาคแสดงให้เห็นว่าคุณ
ใหญ่มิได้มีความมักใหญ่ใฝ่สูงจะโค่นอำนาจ
กษัตริย์ หากเป็นผู้รู้จักตนเองเป็นอย่างดี อย่าง
ไรก็ตาม เมื่อมีความจำเป็นในตอนปลายแผ่นดิน
ธนบุรีเมื่อคุณกลางหรือเจ้าชีวิตมีความผันแปร
ในพระนิสัย นำไปสู่การก่อจลาจลและกบฏ
พระยาสุรนคร ก็จำเป็นต้องตัดสินใจเด็ดขาดเพื่อประ
โยชน์ของแผ่นดิน หรือภาษาปัจจุบันอาจเรียกว่า
‘เพื่อความมั่นคงของชาติ’

เหตุผลในการสำเร็จโทษพระเจ้ากรุงธนบุรี
และการปราบดาภิเษก ไม่ได้เป็นไปด้วยอารมณ์
ส่วนตัว ศุภร บุณนาคได้ย้อนทบทวนถึงการที่
พระเจ้าตากสิ้นฯ จำต้องสำเร็จโทษกรมหมื่นเทพ
พิพิธก็เป็นด้วยเหตุผลเดียวกันกับการที่สมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าฯ จำต้องสำเร็จโทษพระเจ้าตาก
และยกเหตุผลมาประจักษ์แก่แสน จนแสนยอม
แพ้แก่เหตุผลอย่างราบคาบว่า

เราจะทำการใดแก่มิตรหรืออมิตร ย่อมมิ
ได้เป็นไปตามความโกรธหรือความรักเกลียดหรือ
ชอบเป็นส่วนตัวบุคคล เราทำอันยิ่งใหญ่สำ
เร็จได้ด้วยงานเพื่อประโยชน์ใหญ่ ประโยชน์นั้น

^๔ เรื่องเดียวกัน น. ๖๒.

คือประโยชน์ของแผ่นดิน เรื่องอภิหารมณหรือ
อภิหารมณส่วนตำเพาะบุคคลเป็นเรื่องละเว้น
ปิดทั้งเสียได้ (ฟ้าใหม่ น. ๙๔๙)

นับว่า ผู้ประพันธ์ตั้งใจมากที่จะสร้าง
บุคคลทั้งสองให้เป็นปฐนียบุคคลเท่าเทียมกัน
โดยไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใด ไม่จำเป็นว่าเมื่อ
ฝ่ายหนึ่งถูกต้องอีกฝ่ายหนึ่งผิด หรือฝ่ายหนึ่งดี
อีกฝ่ายก็ต้องไม่ดี ส่วนการที่ผู้อ่านจะยกย่องใคร
มากกว่าใคร หรือยกย่องเท่าเทียมกัน ก็เป็นใจ
สมัครของแต่ละคน

อย่างไรก็ตาม ผู้อ่านจะได้ 'สาร' ของผู้
ประพันธ์ชัดเจนว่า วีรบุรุษทั้งสองท่านเป็นที่
เคารพยกย่องในการกู้อิสรภาพ และรักษาอิสร-
ภาพของไทย ให้ประเทศชาติดำรงอยู่ได้จนทุก
วันนี้ ดังที่เรอยกพระราชดำรัสของพระเจ้าตาก
สินฯ มาสรุปไว้ว่า

“ผู้ใดกู้แผ่นดินและบำรุงสัตว์ให้ตั้งอยู่ในความ
สงบสุข เลี้ยงลูกหลานให้เติบโตขึ้นมาได้ ผู้นั้นคือผู้
เป็นหลักแผ่นดิน (ฟ้าใหม่ น. ๙๕๓)

๒. ที่มาของเหตุการณ์

เหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ใน ฟ้าใหม่ ล้วน
มาจากพงศาวดารเป็นส่วนใหญ่ เป็นเรื่องที่รู้จัก
อยู่อย่างดีแล้ว ไม่มีการตีความแปลกเป็นพิเศษ
กว่าที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรง
วินิจฉัยไว้ แต่ศุภร บุนนาค เป็นฝ่ายเลือกสรรว่า
จะกล่าวละเอียดสำหรับเหตุการณ์ใด และ
ย่นย่อหรือข้ามเหตุการณ์ใดบ้าง เพื่อจะสร้าง
ความเหมาะสมลงตัวกับเนื้อเรื่อง

เนื่องจากเหตุการณ์มีมากมายเกินกว่าจะ
แจกแจงได้หมด ผู้วิจารณ์จึงหยิบยกมาเฉพาะ
เรื่องนี้เป็นความตั้งใจพิเศษของผู้ประพันธ์ใน
ฐานะนักเขียน ไม่ใช่นักประวัติศาสตร์

๑. การทำนายล่วงหน้า

ในนวนิยายเรื่องนี้ มีเหตุการณ์ ๒ เรื่อง
คล้ายคลึงกัน คือการทำนายอนาคตตัวละครและ
ความพินาศของกรุงศรีอยุธยา ได้แก่คำทำนาย
ของชีปะขาว ในบทที่ ๓ 'เหตุสังหารณ์' และคำ
ทำนายของหญิงสาวชาวกะเหรี่ยงในบทที่ ๙
'คำทำนายเมื่อเดือนตกร' ทั้งสองเรื่องนี้มีใจ
ความคล้ายกัน ผิดกันแต่ว่าชีปะขาวทำนายเหตุ
การณ์ระยะยาวว่าหลังสิ้นอยุธยา แสนและพี
ชาร่วมสาบานทั้งสามจะได้ตำแหน่งสูงสุดเกิน
กว่าจะคาดคิด ส่วนหญิงกะเหรี่ยงทำนายระยะ
สั้นว่าการรบที่นายสุจินดาและแสนจะไปในั้นจะ
พ่ายแพ้กกลับมา ต่อไปกรุงจะพินาศแต่ทั้งสอง
จะหนีไปได้และไปพบกันอีก

คำทำนายนี้อาจจะเป็นกลวิธีการเขียนเพื่อ
เร้าใจให้ติดตามเรื่องมากกว่าจะเป็นการบันทึก
เกร็ดประวัติศาสตร์ ทำนองเดียวกับเชกสเปียร์
สร้างแม่มด ๓ ตนออกมาทำนายอนาคตของ
แมคเบธเพื่อเป็นบรรยากาศและแนวของละคร
เรื่องนี้

ศุภร บุนนาคสร้างเหตุการณ์ทั้งสองนี้
แทนคำทำนายของซินแสหมอดูโหงวเฮ้งชาวจีน
ซึ่งปรากฏใน อภินิหารบรรพบุรุษ และ สามกรุง
ของ น.ม.ส. ซินแสชาวจีนได้ทำนายพระภิกษุ
สินและพระภิกษุทองด้วงว่าจะได้เป็นกษัตริย์ต่อ
ไปภายหน้า ส่วนเหตุผลที่ว่าทำไมต้องสร้างเหตุ
การณ์ใหม่แทนที่จะย้าเหตุการณ์ซึ่งเป็นเกร็ด
ประวัติศาสตร์อยู่แล้วก็อาจอธิบายได้ว่าคำทำนาย
ของซินแสไม่ได้ครอบคลุมถึงกรมพระราชวังบวรฯ
และไม่ได้เกี่ยวกับวาระสุดท้ายของอยุธยา การ
สร้างเหตุการณ์ใหม่จะทำให้ผู้ประพันธ์มีอิสระ
ในการสร้างรายละเอียดตามต้องการ

๒. การกล่าวข้ามเหตุการณ์สะเทือนใจ

เหตุการณ์น่าสลดใจเกี่ยวกับเจ้านาย ถูกย่นย่อรวบรัดด้วยความตั้งใจอย่างเห็นได้ชัด หรือไม่ก็ข้ามไปหากทำได้ เช่นการถูกไยจนสิ้นพระชนม์ของเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ การสำเร็จโทษเจ้าสามกรม การสำเร็จโทษกรมหมื่นเทพพิพิธสมัยธนบุรีและท้ายสุดคือการสำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้าตากสินฯ

เหตุการณ์สุดท้ายเป็นเหตุใหญ่เกือบจะเท่ากับการเสียกรุงศรีอยุธยา เพราะเป็นการจบสิ้นของอีกกรุงหนึ่งโดยสิ้นเชิง และมีรายละเอียดหลายอย่างในประวัติศาสตร์ที่เป็นสาเหตุนำ เช่น กบฏพระยาสุรธรรค์ และการสู้รบระหว่างเจ้ารามลักษณะกับพระยาสุรียอภัย แต่ผู้ประพันธ์กล่าวข้ามไปเกือบหมด โดยกำหนดให้แสนไปอยู่ที่พิษณุโลก ไม่รู้เรื่องความเดือดร้อนในธนบุรีเลยมารู้ก็ต่อเมื่อสายเสียแล้ว

แล้ววันหนึ่งสายฟ้าก็ฟาดลงมา บุคคลที่เคยเป็น 'คุณคนกลาง' ของ ออแสนน้อย.... เป็นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และบัดนี้ คือนิสสัยภาพ 'คุณคนกลาง' และ สวรรคาลัยแล้ว (ฟ้าใหม่ น. ๙๔๖)

ผู้วิจารณ์เห็นว่า ศุกร บุณนาอาจจะต้องคิดว่าเหตุการณ์เหล่านี้เป็นเรื่องน่าสลดใจ นำมาแต่ความเศร้าหมองสำหรับผู้รับรู้ การบรรยายรายละเอียดเรื่องเจ้านายที่ต้องโทษถึงชีวิตไม่ได้เป็นการเชิดชูพระเกียรติที่ตรงไหน กลับเป็นเรื่องที่เหมือนกับว่ากล่าวร้ายความน่าสมเพชแก่ผู้สิ้นชีวิตไปแล้ว ผิดวิสัยคนไทยที่จะ 'อโหสิ' ไม่กล่าวถึงความผิดพลาดของผู้ตายอีก จึงกล่าวอย่างรวบรัดที่สุดเท่าที่จะทำได้ หรือกล่าวข้ามไปเลยหากว่าทำได้โดยไม่เสียเนื้อเรื่อง

การเมืองสมัยอยุธยา

คนไทยเชื่อกันว่าการเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ นั้น เกิดจาก 'กรุงแตกเพราะกรุงเสื่อม' คือมีความอ่อนแอจากการแตกแยกภายในสถาบันกษัตริย์ และความเสื่อมโทรมของกษัตริย์ ความเชื่อนี้ปรากฏชัดในพระนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ที่ทรงกล่าวโทษพระเจ้าเอกทัศว่าเป็นสาเหตุสำคัญ

ทั้งนี้เป็นต้นด้วยผลเหตุ
จะอาเพศกษัตริย์ผู้เป็นใหญ่
มิได้พิจารณาพวกข้าไท
เคยใช้ก็เลี้ยงด้วยเมตตา
ไม่รู้รอบประคบในราชกิจ
ประพฤติกตัตที่ผิดด้วยฉิฉา
สุภาสิตท่านกล่าวเป็นราวมา
จะตั้งแต่งเสนาธิบดี
ไม่ควรอย่าให้อัครฐาน
จะเสียการแผ่นดินกรุงศรี
เพราะไม่ฟังตำนานโบราณมี
จึงเสียทีเสียวงศ์กษัตรา
เสียยศเสียศักดิ์นคร
เสียทั้งพระนิเวศน์วงศ์
เสียทั้งตระกูลนานา
เสียทั้งไพร่ฟ้าประชากร

ความคิดนี้ได้รับการสนับสนุนอย่างแข็งแกร่งในยุคต่อ ๆ มาเรื่อยจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และมีการลงความเห็นอย่างไม่เฉพาะพระเจ้าเอกทัศเท่านั้นที่เป็นต้นเหตุ แต่รวมความผิดพลาดในการประหัตประหารแย่งชิงความเป็นใหญ่ในราชวงศ์บ้านพลูหลวงที่ดำเนินมาหลายสิบปีก่อนหน้านั้น ทำให้ไทยอ่อนแอลงอย่างมาก นักวิชาการสำคัญอย่างเช่นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ (น.ม.ส.) และพระองค์

เจ้าจุลจักรพงษ์ ล้วนเห็นพ้องกันว่าการเมืองไทยเสื่อมโทรมจนเป็นปัจจัยของการเสียกรุง โดยเฉพาะพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ถึงกับทรงประณามราชวงศ์บ้านพลูหลวงว่า เป็นยุคที่ 'น่าเศร้า น่าทุเรศที่สุด' ^๕

การวางน้ำหนักความรับผิดชอบลงที่ราชวงศ์บ้านพลูหลวง แพร่หลายอยู่ในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๗๘ หลักฐานของจุฬาฯ ในสมัยนั้น ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สยามกำหนดให้สอนเรื่องความเสื่อมของกรุงศรีอยุธยาไว้เป็นหัวข้อใหญ่ หัวข้อหนึ่ง หม่อมเจ้าทองทิมาฯ ทรงสรุปไว้ตอนหนึ่งในตำรา เลคเชอร์ประวัติศาสตร์สยาม ว่า 'เพราะราชตระกูลไม่ไว้ใจกันมาตั้งแต่ครั้งพระนารายณ์เรื่อยมา แม้แต่พ่อก็ไม่ไว้ใจลูกนี้เป็นเหตุแห่งหายนะของกรุงศรีอยุธยา' ^๖

ส่วนการวางน้ำหนักที่พม่าซึ่งเป็นตัวการโดยตรงนั้น นักประวัติศาสตร์รุ่นเก่าให้ความสำคัญไว้ค่อนข้างน้อยกว่านักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเสนอไว้ใน ไทยรบพม่า ว่า ทางพม่าเองเมื่อแรกยกกองทัพล่าแดนเข้ามาก็มิได้ตั้งใจตีไทยอย่างจริงจังเข้ามาในลักษณะกองโจรปล้นสะดมกวาดต้อนผู้คนมากกว่า แต่ไทยอ่อนแอ พม่าจึงรุกกล้าเข้ามาตามทางได้เรื่อยมา จนกลายเป็นสงครามใหญ่ถึงขั้นเสียกรุงศรีอยุธยา ถ้าหากว่าไทยเข้มแข็งก็อาจต่อสู้ไล่พม่ากลับไปได้โดยไม่ยาก พระวินิจฉัยข้อนี้เป็นสิ่งที่ยอมรับกันโดยทั่วไป จนเกือบจะกลายเป็นว่า อยุธยาเสียแก่พม่าเพราะความบกพร่องของตนเอง ขี้ศึกเพียง

แต่มาซ้ำให้ถึงจุดจบเท่านั้น

นักประวัติศาสตร์รุ่นหลังอย่างน้อย ๒ คน กลับให้น้ำหนักความสำคัญที่พม่ามากกว่าความอ่อนแอภายใน ศาสตราจารย์ ดร. นิธิ เอียวศรีวงศ์ เสนอไว้ใน การเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี โดยสรุปได้ว่า ท้าพม่าในครั้งนั้นไม่ใช้มาแบบกองโจรปล้นสะดมชายแดน แล้วได้จังหวะเหมาะเลยรุกกล้าเข้ามาถึงเมืองหลวงแบบสถานการณ์ชักนำ แต่ว่าเป็นสงครามที่พม่าตั้งใจแต่แรกแล้วว่าจะทำลายอาณาจักรไทยและกรุงศรีอยุธยาให้พินาศ มีการตระเตรียมกำลังและวางแผนกันอย่างดี ส่วนความเสื่อมภายในของอยุธยา ไม่ได้เกิดจากกษัตริย์หรือทางทหารเพียงอย่างเดียว แต่ว่าเป็นความเสื่อมด้านระบบป้องกันตัวเอง อยุธยาไม่สามารถควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ ไว้ในอำนาจได้ จึงขาดกำลังสนับสนุนเมื่อมีการรุกรานจากภายนอก เป็นเหตุให้พ่ายแพ้พม่าในที่สุด

ส่วน ดร. สุเนตร ชุตินธรานนท์ ใช้หลักฐานจากพงศาวดารพม่าฉบับราชวงศ์คองบอง กล่าวถึงการวางแผนรบ การตระเตรียมพลและการต่อสู้ยุทธหัตถีของพม่าที่กระทำต่ออยุธยา และการตั้งรับอย่างเข้มแข็งของไทยเป็นเวลานาน กว่าจะอ่อนกำลังลงและเสียกรุงในที่สุด สุเนตร สรุปผลของการค้นคว้า และกล่าวถึงสาเหตุของการเสียกรุงศรีอยุธยาว่า

หลักฐานประเภท พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา... คือภาพที่ให้ความเข้าใจในทำนองว่าความเสื่อมทั้งในทางการเมืองและการทหารของอาณาจักรอยุธยาตอนปลายคือมูลเหตุพื้น

^๕ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ เจ้าชีวิต กรุงเทพ คลังวิทยา น. ๑๐๗.

^๖ หม่อมเจ้าทองทิมาฯ เลคเชอร์ประวัติศาสตร์สยาม กรุงเทพ. กรุงเทพมหานคร ๒๔๗๘, น. ๒๕๗.

ฐานที่นำมาซึ่งการเสียดสีในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ในทางตรงกันข้าม หลักฐานในพงศาวดารพม่าให้ภาพไปในทำนองว่าการพ่ายแพ้ของอยุธยาครั้งนั้นเป็นการพ่ายแพ้ทางยุทธศาสตร์ และยุทธวิธีทางการทหาร ซึ่งการพ่ายแพ้ในประการหลังนี้ไม่นับเป็นปรากฏการณ์ที่น่าอัปยศหรือสมควรถูกเหยียดหยาม มีนักการทหารชั้นนำในประวัติศาสตร์ไม่น้อยที่ต้องจบชีวิตหรือสูญเสียตำแหน่งหน้าที่ทางการทหารเพราะความพราชัยในลักษณะนี้^๗

สุนทรตั้งข้อสังเกตเป็นระยะว่า การชำระพงศาวดารของทางฝ่ายไทยดูจะเน้นความอ่อนแอของอยุธยามากเป็นพิเศษ หลักฐานบางอย่างที่อ้างอิงกันมากก็ขัดกับหลักฐานในอีกแห่งหนึ่งอยู่มาก เช่น เรื่องการห้ามยิงปืนใหญ่ก่อนขออนุญาตศาลาลูกขุน หากเป็นจริงก็หมายความว่าอยุธยาอ่อนแอมากแม้ในการป้องกันตัวเอง ถ้าเป็นเช่นนั้นพม่าก็น่าจะทุ่มกำลังบุกเข้าป็นกำแพงซึ่งง่ายกว่าจะลอบจุดไฟเผาเรือกำแพง ซึ่งยุ่งยากและเสียเวลากว่ามาก การมองในแง่ยุทธศาสตร์เช่นนี้นับว่าหาได้ยากในการวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ และเป็นประเด็นที่น่าสนใจมากด้วย (ชวนให้นึกวิเคราะห์ต่อไปว่า หากอยุธยาป้องกันตัวเองได้อย่างเข้มแข็งพอสมควร เหตุใดจึงเกิดมีความรู้สึกของผู้ประสบเหตุการณ์ หรืออาจเรียกว่าประจักษ์พยาน เช่นกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทในคราวเสียดกรุงมองเห็นว่าอยุธยาอ่อนแออย่างมาก ความคิดเช่นนี้คงไม่หยิ่งรากลีกลงมาหลายรัชกาลจนถึงสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ หากว่าเป็นความคิดเห็นของคน ๆ เดียว หรือคนกลุ่มเดียว การยอม

รับความอ่อนแอเสื่อมโทรมภายในอยุธยาเองไม่ได้ก่อให้เกิดคนไทยรุ่นหลังเกิดความรู้สึกดีขึ้นว่าการยอมรับว่าไทยเข้มแข็งแต่ยังน้อยกว่าพม่า ตรงกันข้าม การยอมรับอย่างหลังจะสอดคล้องกับการที่คนไทยสามารถกู้อิสรภาพขึ้นมาได้ภายในช่วงเวลาไม่ถึง ๑ ปี เพราะผู้เข้มแข็งจะไม่ปล่อยให้พลั่วอยู่นานนัก หรือถ้าหากว่าความคิดประณามอยุธยาเป็นอคติอันเกิดจากความไม่พอใจราชวงศ์บ้านพลูหลวงหรือพระเจ้าเอกทัศนั้นก็ตาม ล่วงมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ ก็ไม่น่าจะมีผู้ใดได้ประโยชน์หรือเสียประโยชน์จากอคตินี้แล้ว เพราะไม่มีเชื้อสายราชวงศ์บ้านพลูหลวงเหลืออยู่พอจะเป็นเลี่ยนนามต่อการสถาปนาราชวงศ์จักรีได้อีก)

ศุภร บุนนาค ไม่มีโอกาสได้อ่านงานของ ดร. นิธิ และ ดร. สุนทร เนื่องจากถึงแก่กรรมไปแล้วหลายปีก่อนงานสองเรื่องนี้จะตีพิมพ์ออกมาอย่างไรก็ตาม ความคิดบางอย่างของเธอพ้องกับความคิดของนักวิชาการทั้งสองโดยบังเอิญหรือจากแหล่งข้อมูลซึ่งนักวิชาการไม่ยอมรับว่าเป็นวิชาการ เช่น การรับคำบอกเล่าจากเจ้าคุณญาณรักขิต (ท่านมหาใจ) แห่งวัดบวรนิเวศผู้มรณภาพไปตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๖ (ดู คำนำ ของฟ้าใหม่)

เมื่อดูจากเนื้อความในนวนิยายแล้ว ศุภร บุนนาค ใช้ข้อมูลจาก ไทยรบพม่า และพระราชพงศาวดารฉบับต่าง ๆ ตลอดจน คำให้การของขุนหลวงหาวัด ในการบรรยายสภาพการเมืองการปกครองของอยุธยาตอนปลาย แต่สมมุติฐานของเธอก็คือ ความเสื่อมโทรมของอยุธยาอันเป็นสาเหตุใหญ่ของการเสียดกรุง ไม่ใช่ความเสื่อมทาง

^๗ สุนทร ชุตินทรานนท์ สงครามคราวเสียดกรุงศรีอยุธยาครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๓๑๐ กรุงเทพฯ : สถาบันไทยคดีศึกษา, ๒๕๓๔, น. ๗๘.

การทหาร หรือสถาบันกษัตริย์ แต่เป็นความ
เสื่อมจากจริยธรรมของคนไทยนั่นเอง เห็นได้
จากการที่พ่อฆ่าลูก พี่ฆ่าน้อง น้องทำร้ายพี่ ระ
แวงแคลงใจกันในหมู่พี่น้อง ตลอดจนการเล่น
ไสยเวทและกระทำการมนต์ยาคุณไสยต่าง ๆ ในหมู่
ชาววังอันไม่เป็นสิริมงคลต่อเศวตฉัตร ทำให้
สภาพจิตใจของผู้บริหารเสื่อมทรามลง ส่งผล
กระทบต่อการบริหารประเทศในที่สุด

ความคิดส่วนหนึ่งของศุภรได้รับอิทธิพล
จากคำสอนของหม่อมเจ้าทองทิมาฯ ซึ่งย่อม
เป็นคำสอนในหลักสูตรคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลง
กรณ์มหาวิทยาลัยลงมาถึงสมัยที่เธอเป็นนิ
สิตด้วย และแนวคำสอนของหม่อมเจ้าทองทิมา
ฯก็ย่อมได้รับอิทธิพลจากพระนิพนธ์ของสมเด็จ
กรมพระยาดำรงฯ อีกชั้นหนึ่งตกทอดกันลงมา
ดังนั้น ศุภร บุณนาคจึงแสดงความเสื่อมภายใน
อยุธยาอย่างชัดเจน ยึดถือข้อมูลว่าด้วยการห้าม
ยิงปืนใหญ่ด้วยกลว้างในตึกใจ ความอ่อนแอ
เหลวไหลของพระเจ้าเอกทัศการประจบสอพลอ
ของขุนนาง และได้ศึกษาข้ออย่างพระยาพลเทพ
เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม ความคิดของผู้ประพันธ์
สอดคล้องกับความคิดของดร.นิธิ อยู่บางส่วนเช่น
ความเชื่อว่าพม่าได้เตรียมวางแผนล่วงหน้า
มาเป็นเวลาหลายปีก่อนเข้าตีอยุธยาไม่ใช่กระทำ
การแบบใจปล้นสะดะดมธรรมดา ศุภร บุณนาค
เชื่อว่าพม่าได้สอดแนม วางแผนเข้ามาดูลาดเลา
และสืบรู้ต้นลึกหนาบางในราชสำนักจนหมดสิ้น
ก่อนจะยกทัพใหญ่เข้ามา ส่วนความคิดที่สอดคล้องกับ
ดร.สุนทรก็คือ คนไทยต่อสู้อย่างเข้มแข็ง
ไม่ได้อ่อนแอ แต่ว่าเสียเปรียบที่กำลังพล บวกกับ
ผู้บัญชาการกองทัพ (คือพระเจ้าเอกทัศ) ไม่

ปรีชาสามารถในการทหาร จึงทำให้ขุนนาง
นายทหารหมดกำลังใจ คนพวกนี้เองที่ตีฝ่าพม่า
หนีออกจากเมือง และกลับมากู้อิสรภาพอีกได้
ในเวลาสั้น ๆ เพราะมีความสามารถเป็นทุนเดิม
อยู่แล้ว

สังคมไทยสมัยปลายอยุธยา

ศุภร บุณนาคกล่าวไว้ในคำนำว่า

ฟ้าใหม่นี้เป็นเรื่องแรกที่ยากลองแต่งเรื่อง
อิงประวัติศาสตร์ดูบ้าง ถือเป็นเรื่องที่ใช้ฉากของ
จริง ข้าวของทุกอย่างที่เอามาเข้าฉากก็พยายาม
ให้สมจริงเป็นของในสมัยในมากที่สุด (ฟ้าใหม่
คำนำ น. ๑๕)

สังคมไทยที่เป็นฉากหลังของนวนิยาย
เรื่องนี้เป็นภาพจำลองจากสังคมอยุธยาตาม
การค้นคว้าของผู้ประพันธ์ เนื่องจากเธอมีพื้น
ความรู้ทางอักษรศาสตร์ ซึ่งรวมทั้งประวัติ
ศาสตร์และวรรณคดีอยู่แล้วบวกกับความรู้
จากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษ เพราะเธอเติบโต
มาในครอบครัวซึ่งมีคุณยายเป็นชาววังในสมัย
รัชกาลที่สี่ มีญาติและบริวารเก่าแก่เป็นคนสมัย
รัชกาลที่สามและที่สี่อีกหลายคน บุคคลเหล่านี้
ได้รับการอบรมและถ่ายทอดวัฒนธรรมต่าง ๆ
จากบรรพบุรุษสมัยรัชกาลที่หนึ่งและสองมาก
พอจะซึมซับความเป็นอยู่สมัยรัตนโกสินทร์
ไว้ได้มากมาย ดังนั้น ศุภร จึงสามารถจำลอง
บรรยากาศของยุคสมัยอยุธยาต่อกับธนบุรีและ
รัตนโกสินทร์ลงใน ฟ้าใหม่ ได้อย่างละ
เอียดลออมากกว่านวนิยายอิงประวัติศาสตร์อื่น ๆ
ที่ผู้เขียนไม่ได้มีโอกาสเขียนเดียวกับเธอ

ด้วยความรู้และความประณีตในการเขียน
คนอ่านจึงอ่าน ฟ้าใหม่ โดยไม่พบข้อผิดพลาด

ประเภทผู้หญิงสมัยอยุธยาทุ่งกระโจมอกมีผ้าขนหนูคลุมไหล่ลงอาบน้ำในคลอง ไม่พบคนมียศแค่หัวพัน หัวหมื่น สามารถเดินเข้าออกออกในวังของเจ้าฟ้าในฐานะคนสนิทใกล้ชิดพระองค์ ไม่มีลูกสาวชาวบ้านถูกพาตัวเข้าวังกลายเป็นเจ้าฟ้าดำรงตำแหน่งเป็นพระมเหสีของพระมหากษัตริย์ แต่คนอ่านจะมองเห็นภาพของการดำเนินชีวิตความเป็นอยู่อย่างงดงามมีระเบียบแบบแผน ซึ่งรุ่งเรืองเทียบได้กับแสงเทียนสว่างโพล่งเป็นครั้งสุดท้ายก่อนจะดับลงเมื่อเสียกรุงศรีอยุธยา

คนในสังคมไทยสมัยอยุธยาในเรื่องนี้แบ่งได้เป็น ๓ ระดับด้วยกัน คือระดับกษัตริย์ ระดับขุนนาง และระดับชาวบ้านสามัญชนตลอดจนทาสบริวาร รายละเอียดที่แวดล้อมบุคคลในระดับต่าง ๆ เหล่านี้เป็นเรื่องที่ละเอียดอย่างระมัดระวังและพิถีพิถันอย่างมาก คนอ่านจะเห็นภาพการเสด็จออกขุนนางอย่างถูกต้องตามประเพณี พิธีพระบรมศพสภาพพระที่นั่งต่าง ๆ ในอยุธยาชีวิตความเป็นอยู่ของชาววังในเขตพระราชฐานชั้นในล้วนเป็นรายละเอียดทางรูปธรรมที่กล่าวถึงโดยไม่ได้มองข้าม แม้เป็นเหตุการณ์ปลีกย่อยแสดงว่าจริงใจบันทึกไว้ในฐานะเบื้องหลังประวัติศาสตร์ ซึ่งปัจจุบันคนที่จะรู้อย่างศุภร บุนนาค ก็คงจะนับคนได้ในประเทศไทย

เจ้าแสนน้อยตะกายขึ้นไปนมอมกระแตอยู่ถึงขอบพระแท่นลด ขอบพระแท่นชั้นลดนั้นยังต่ำกว่าพระแท่นเท้าสำหรับคนนั่งเดียวอีกองค์หนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่เบื้องขวาของพระราชอาสน์ และพระราชอาสน์นั้นประดิษฐานเหนือพระแท่นชั้นบนสุดยอด...เบื้องหน้าพระแท่นเท้าสิ่งที่ยื่นออกมาข้างหน้ามีโต๊ะตั้งลดหลั่นกันหลายตัวเป็นหมู่ วาง

เครื่องอาบนานพระศรี พระสุพรรณศรีบัวแดง และเครื่องพระสุธารส ที่พื้นวางพระสุพรรณราชคล้ายกันกับที่เบื้องหน้าพระราชอาสน์ (ฟ้าใหม่ น. ๓๖)

หรืออีกตอนหนึ่งคือเมื่อการนำใบบอกจากมหาดเล็กฝ่ายหน้าไปทูลเกล้าฯ ถวาย ผ่านทางฝ่ายในก็มีขั้นตอนที่จะต้องแจ้งเป็นลำดับนับแต่บอกโขน ให้ไปเชิญคุณพนักงานฝ่ายในมารับ เพื่อจะนำขึ้นถวายพระมหากษัตริย์ อย่างเป็นพิธีต้อง

มีข้าแม่นางพนักงานผู้หญิงขนาดรายหมอกุ่นออกมาตั้งในธรณีประตู มีนางโขนจำออกมาตั้งประดับยศตามทำเนียบ และเป็นพยานว่าทั้งสองเข้ามาด้วยข้อราชการและเจรจากันแต่ด้วยข้อราชการนั้น แลนั่งอยู่นอกธรณีพระทวารชั้นในนั้น และก้มหน้ามองพื้นเป็นอันดี (ฟ้าใหม่ น. ๕๕๐)

ในระดับที่สองคือระดับขุนนาง ศุภร บุนนาค ได้แยกแยะที่มาและลักษณะของขุนนางเอาไว้หลากหลาย ไม่ได้เหวี่ยงแหกล่าวรวมไปหมดเหมือนกับว่าขึ้นชื่อว่าชนชั้นขุนนางแล้วต้องเหมือนกัน ขุนนางบางพวกมาจากระดับกษัตริย์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าฐานะทางสังคมของชนชั้นทั้งสองนี้อาจเลื่อนขึ้นและลงตามเหตุการณ์ได้ ดันตระกูลของคุณใหญ่และคุณเล็กคือราชวงศ์สุโขทัยทางสมเด็จพระมหาธรรมราชา แต่พอมาถึงสมัยก็เปลี่ยนฐานะจากเจ้าเป็นขุนนาง แต่ขุนนางบางพวกก็สืบตระกูลขุนนางกันมาหลายยุคหลายสมัยเช่นตระกูลของจมีนไวยวรรณารถ ตระกูลเหล่านี้จะสะสมความรู้ตกทอดกันมาอย่างดีเยี่ยม ขุนนางบางพวกมาจากชนต่างชาติเช่นแขกและจีน เช่นตระกูลพ้อและแม่

ของแสน พวกนี้สังกัดกรมท่าซ้ายและท่าขวา เป็นประเภท 'กึ่งพ่อค้ากึ่งพระยาเลียง' คือรับราชการด้วยและค้าขายติดต่อกับต่างประเทศด้วย จึงมั่งคั่งกว่าขุนนางกลุ่มอื่น ๆ ขุนนางที่ไม่ปรากฏเชื้อสายใหญ่โตแต่ได้ขึ้นมารวดเร็ว เพราะทำตัวถูกจังหวะอย่างจ๋มื่นศรีสรวิษัษ์พี่ชาย พระสนมเอกของพระเจ้าเอกทัศก็ดูเป็นแบบอย่างของข้าราชการที่มีอยู่ทุกยุคทุกสมัย รวมทั้งขุนนางประเภทลูไปตามลม จนได้ดีไม่แพ้พวกที่มีตระกูลเก่าแก่ก็มีให้เห็นเช่นพระยารัตนาธิเบศร์ในเรื่องนี้

ส่วนลักษณะของขุนนางนั้นผู้ประพันธ์แบ่งเป็นกว้าง ๆ ไว้ ๒ ประเภทคือประเภทดีและชั่ว ขุนนางดีคือผู้ยึดอุดมการณ์ว่า 'ข้าไท้ธิราชผู้ใดใดก็ดี ตายโดยภักดีโดยชื่อชื่อ' ตัวอย่างที่เห็นชัดที่สุดคือจ๋มื่นไวยวรรณารถผู้ส่งเสด็จพระเจ้าเอกทัศไปจนพ้นอยุธยาแล้วก็กลับไปสู้กับข้าศึกจนตัวตาย แสดงให้เห็นว่าความเป็นขุนนางแท้จริงไม่ได้อยู่ที่ยศถาบรรดาศักดิ์ แต่อยู่ที่การรู้จักหน้าที่อันแท้จริงของตนในสังคม ถึงกระนั้น ศุภรก็มีได้ผูกขาดบทบาทของขุนนางที่ดีไว้เพียงด้านเดียว ขุนนางอย่างแสนก็เป็นตัวอย่างที่ดีอีกด้านหนึ่งของเสวกามาตย์ กล่าวคือสุจริต ไม่เบียดบังฉ้อราษฎร์บังหลวง ทำงานอย่างเอาจริง เอาจึงไม่เห็นแก่เรื่องส่วนตัวมากไปกว่าส่วนรวม หลายครั้งแสนต้องทรมานใจเสนาหาหัสเมื่อความต้องการส่วนตัวขัดแย้งกับหน้าที่เช่นจำต้องอยู่ราชการทางภาคใต้เป็นเวลานานนับปีทั้งที่ปรารถนาจะไปเสาะหาคนรักทางภาคเหนือ จำต้องสละพ่อแม่บ้านเรือนและคนรักเพื่อติดตามพระยาตากออกจากอยุธยา และครั้งสำคัญที่สุดเมื่อแสนต้องสละความผูกพันต่อเจ้านาย

เก่ามารับหน้าที่กับเจ้านายใหม่ แต่ทุกครั้งแสนก็ยึดอุดมคติของความภักดีต่อแผ่นดินเป็นหลัก จนกระทั่งถึงตอนท้ายของเรื่อง

ในเมื่อขุนนางดีคือผู้รู้จักหน้าที่ของตนในสังคม ขุนนางชั่วก็คือผู้ละเมิดกฎเกณฑ์ข้อนี้ จะด้วยความเห็นแก่ตัวเอาตัวรอดหรือว่าด้วยความทรยศดโกงก็ตาม ศุภร บุณนาเคยเรียงลำดับจากน้อยไปหามากด้วยการวางตัวละคร ๓ คน คือพระยารัตนาธิเบศร์ผู้ทำหน้าที่ของตนอย่างปานกลาง แต่พอสบโอกาสจะฟุ้งพาเจ้านายใหม่เพื่อเอาตัวรอดได้ก็สละนายเก่าทิ้งไปหาหลักยึดใหม่ ข้อนี้นับว่าเป็นขุนนางผู้นำดำเนินขึ้นประณามส่วนชั้นมัธยมหรือมากขึ้นมาอีกก็คือจ๋มื่นศรีสรวิษัษ์ ซึ่งแสวงหาผลประโยชน์จากตำแหน่งหน้าที่ ฉ้อราษฎร์บังหลวง เอาตัวรอดด้วยการวิ่งเต้นใช้เส้นสายเพื่อความใหญ่โตของตนเอง พฤติกรรมเช่นนี้ผู้ประพันธ์เห็นว่าน่ารังเกียจกว่าขุนนางประเภท 'ลูไปตามลม' อย่างพระยารัตนาธิเบศร์ แต่อย่างไรก็ตาม ขุนนางอย่างจ๋มื่นศรีสรวิษัษ์ก็ยังไม่เลวร้ายเท่ากับขุนนางชั่วประเภทอุดม คือชั่วสูงสุด ได้แก่ขุนนางขายชาติอย่างพระยาพลเทพ แม้ไม่ปรากฏชัดเจนว่าพระยาพลเทพได้ฉ้อโกงหรือก่อความเดือดร้อนให้ประชาชนในตอนแรก แต่การคิดขายชาติฝักใฝ่กับต่างชาติเพื่อความเป็นใหญ่ของตน ก็นับเป็นความเลวอย่างสูงสุดและเป็นการทรยศต่ออุดมการณ์ของขุนนางโดยสิ้นเชิง

มีข้อน่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่งเกี่ยวกับสังคมของขุนนางในเรื่องนี้ก็คือในขณะที่การฉ้อราษฎร์บังหลวงเป็นสิ่งน่ารังเกียจในสายตาผู้ประพันธ์ แต่ศุภร บุณนาเคยเหมือนจะยอมรับว่าการรับของกำนัลอันเนื่องด้วยตำแหน่งหน้าที่นั้นไม่ใช่

สิ่งที่ชาวอยุธยาถือว่าเสียหาย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือการ ‘เหยียบเรือสำเภา’ ซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาในครอบครัวของแสน หรือแม้แต่ขุนนางอื่นก็ตาม

“พอสำเภาของเราเข้า หรือไม่ว่าสำเภาของใครพลัดเข้ามาใหม่ก็ตามเกิด ก็ต้องจัดของถวายเข้าไปถวายท่าน (หมายถึงพระมหากษัตริย์) ... แล้วก็กราบทูลขอให้ท่านส่งคนมาเหยียบสำเภา เมื่อท่านจะต้องการสินค้าชนิดอื่นอีก ให้ท่านซื้อเข้าพระคลังหลวงหรือตามแต่จะมีพระประสงค์เสียก่อน ท่านโปรดใคร นึกถึงใครที่เมื่อถวายท่านทรงนึกถึงขึ้นได้ในวันที่เขาเข้ากราบทูลนั้นก็เป็ลลาภของผู้้น คน ๆ นั้นก็ขึ้นมาบนสำเภาของเรา ดูว่ามีของที่ต้องประสงค์จะซื้อเป็นของหลวงหรือไม่ดูว่ามีของต้องห้ามอันใดติดมาในสำเภาบ้างหรือไม่แล้วเรา (หมายถึงทางฝ่ายเจ้าของเรือสำเภา) ก็ต้องจัดของให้คนที่มาเป็นเหยียบสำเภา นั้นเรียกว่าของเหยียบสำเภา แล้วถ้ารู้ว่าเขามีลูกเมียคนโปรดอย่างไรก็หาของฝากเอาไปให้ เรียกว่าของเหยียบหางสำเภาอีกทีหนึ่งอย่างนั้นได้ก็ยิ่งดีหนักขึ้นไปจึงจะซื้อขายสะดวก ทำมาค้าได้คล่องเข้าใจไหมจะ (ฟ้าใหม่ น.๗๗)

จะว่าไปแล้ว การเหยียบสำเภานี้ก็คล้ายกับ ‘ค่าคอมมิชชั่น’ ในสมัยนี้นั่นเอง เพราะเป็นของกำนัลที่พ่อค้าต้องจัดหาให้ข้าราชการเพื่อให้การค้าขายของตนสะดวกได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี แต่ในสมัยอยุธยา ขุนนางไม่มีเงินเดือนเหมือนข้าราชการปัจจุบัน มีแต่เบี้ยหวัด หรือได้รับบ้าน ข้าวของต่างๆ ในฐานะของพระราชทาน ดังนั้น ‘การเหยียบเรือสำเภา’ จึงอนุโลมเป็นการอำนวย ผลตอบแทนอย่างถูกต้องในทางหนึ่ง

ส่วนคนระดับที่สามคือสามัญชนนั้น อยู่ในฐานะผู้ได้รับการสงเคราะห์จากขุนนางอีกทีหนึ่ง แรงงานของพวก ‘เลขสม’ ไม่ใช่การบังคับเคี่ยวเข็ญใช้แรงงาน แต่ว่าเป็นการฝึกงานแก่

สามัญชนโดยขุนนางหรือเจ้านายที่ตนเองเข้ามาสังกัด ‘บ้านท่าตะเภาแขก’ ของแสนเป็นตัวอย่างที่ดีของการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างขุนนางและสามัญชน

ขุนนางบ้านท่าตะเภาแขกมิเคยได้รับนาทาเร้นเอาแก่บรรดาเลขหรือไพร่สม หรือไพร่ส่วนหน่วยใดที่ได้รับพระราชทานเป็นบำเหน็จงานพระราชสงคราม มิได้อยากจะเรียกตัวมาเข้าเวรไว้ใช้ที่บ้านให้คนเหล่านั้นต้องจากลูกจากเมีย ทั้งนี้เพราะว่าลำพังคนประจำที่มีของตัวเองในบ้านนั้นก็แทบจะเลี้ยงไม่หวาดไม่ไหวอยู่แล้ว นอกเสียจากจำเป็นที่จะต้องเรียกมาเข้าเดือนเพื่อฝึกสอนวิชาอาวุธ และหลักข้าราชการอันควรแก่ลูกชายชาติแล้ว พระพิชิตบรรเทศหาปวรฤณจะกักกันไพร่สมหน่วยใดไว้ให้ตกค้างอยู่กับเรือนตนไม่เร่งฝึกหัดแล้วเร่งปล่อยออกไปให้พ้น ๆ ด้วยเหตุนี้แลคนเหล่านั้นจึงมิเกรงใคร่นายผู้ต้นสังกัด ถึงฤดูพืชผลอันใดก็มีแก่ใจหาบคอนพายถ่อมาส่งให้แก่นายแล้วนายต้นสังกัดก็ยังต้องเป็นภาระบอกแก่แม่เจ้าเรือนให้หาของตอบแทนให้แก่เขาเหล่านั้นอีกเล่า (ฟ้าใหม่ น. ๔๖๑)

สังคมอยุธยาอยู่สงบสุขเพราะคนทั้ง ๓ ระดับนี้เกื้อกูลกัน จนกระทั่งเกิดการแตกแยกขึ้นภายในของแต่ละระดับ ระเบียบอันเหมาะสมที่มีมาก็เกิดความผันผวนจนแตกสลายลงในที่สุด ศุภรบุณนาถแสดงความไม่เห็นด้วยกับการแตกร้างภายในราชวงศ์บ้านพลูหลวง เริ่มจากการที่พ่อลงทัณฑ์ลูกจนถึงชีวิตด้วยเหตุเพียงแค่ว่าผู้หญิงที่แตกกับน้อง พี่ชำน้อง พี่น้องระแวงแคลงใจกันเมื่อคนในระดับสูงหาระเบียบไม่ได้เช่นนี้ ก็ทำให้คนระดับรองลงมาเกิดความแตกแยกเป็นฝักเป็นฝ่าย ระแวงแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกัน ผลสุดท้ายคือไม่มีการคำนึงถึงชีวิตความเป็นอยู่ของคนระดับล่างสุด การที่พระเจ้าเอกทัศคนไม่ยอมส่งปืน

ใหญ่จากในเมืองไปช่วยค่ายบางระจัน นอกจากถือว่าเป็นการดำเนินนโยบายผิดพลาดแล้ว อีกด้านหนึ่งก็คือความเสื่อมของการเกื้อกูลกันระหว่างชนชั้นนั่นเอง เป็นผลให้ระดับล่างสุดแตกสลาย แล้วค่อย ๆ คืบคลานขึ้นมาถึงระดับขุนนางซึ่งหมดกำลังใจในการรักษาหน้าที่ หนีออกจากอยุธยาเสียมากต่อมาก ท้ายสุด เมื่อสองระดับไม่เป็นระบบอีกต่อไปแล้ว ระดับสูงสุดคือสถาบันกษัตริย์อยุธยาที่อยู่ไม่ได้อีกเช่นกัน

นอกจากภาพสังคมในเชิงรัฐศาสตร์ดังที่กล่าวมานี้ ข้อเด่นอีกประการหนึ่งในเรื่องนี้ก็คือ ภาพสังคมในเชิงวัฒนธรรม ซึ่งรวมทั้งชีวิตความเป็นอยู่ การแต่งกาย งานพิธีต่าง ๆ การประกอบอาชีพ แม้แต่การศึกษาสงคราม ศุภร บุนนาคได้จำลองรายละเอียดไว้ในทุกบททุกตอนก็ว่าได้

ที่มาของรายละเอียดทางวัฒนธรรมเหล่านี้ สันนิษฐานว่าผู้ประพันธ์ได้จากวรรณคดี และอีกส่วนหนึ่งจากคำบอกเล่าของบรรพบุรุษผู้มีชีวิตสมัยต้นรัตนโกสินทร์อันถือได้ว่ามีระเบียบแบบแผนคล้ายคลึงกับสมัยอยุธยาตอนปลายและธนบุรี

ส่วนที่นำมาจากวรรณคดี คงจะมาจากตำรับตำราหลายสิบเล่มเช่นตำราพิชัยสงคราม ตำราเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีหลายอย่างและวรรณคดีที่รู้จักกันดีเช่นขุนช้างขุนแผน และภาพย์หอโคลงพระนิพนธ์เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ ซึ่งศุภรเคยวิเคราะห์ไว้ทั้ง ๒ เรื่องในชื่อว่า สมบัติกวีและสุนทรียภาพจากเจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์ เรื่องหลังนี้กล่าวถึงการแต่งกายของหญิงสมัยอยุธยาไว้มากพอจะเป็นต้นเค้าให้ศุภร บุนนาคนำมาประกอบการสร้างภาพตัวละครฝ่ายหญิงได้ เธอได้แจ่มแจ้งจนกระทั่งว่าการแต่งกายนั้นแบ่งระดับ

คนได้อย่างไร ถ้าหากว่าเป็นหญิงมีศักดิ์สูง เช่นพระสนมเอกก็นุ่งผ้าเขียนทอง สไบแพรและผ้าแต้มลายทอง แต่ถ้าเป็นคนรับใช้หรือทาสจะนุ่งหม่มแพรไหมไม่ได้ ก็นุ่งเพียงผ้าทอธรรมดาหม่มผ้าเทศ หญิงชาวเมืองหลวงล้วนไว้ผมยาว ‘ประจำอำเภอเอี่ยมไร’ ถ้าหากว่าเป็นคนทันสมัยก็อาจจะตกแต่งผมยาวเป็นรูปทรงต่าง ๆ อย่างเช่นแม่เรณูนวล ‘ผมยาวทอดทรงสรวยอยู่กลางหลัง มีสายรัดทองฝังพลอยอย่างหญิงหม่อมชอบใช้รัดเป็นข้อไว้เบื้องหลัง ผมหนาเป็นพวงพุ่มกลมแลดูเป็นกรอบหน้า’ อย่างนี้เป็นต้น

ความแตกต่างระหว่างนวนิยายกับประวัติศาสตร์

ถึงแม้ว่านวนิยายอิงประวัติศาสตร์โดยทั่วไปจะพยายามเก็บรายละเอียดความเป็นจริงในอดีตตามความสามารถของผู้ประพันธ์ จนบางเรื่องอาจเหมือนกับภาพจำลองเหตุการณ์ในอดีต เช่น **สี่แผ่นดิน** ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช แต่สิ่งที่ต้องคำนึงถึงก็คือนวนิยายก็คือวรรณกรรมอันเป็นเรื่องของจินตนาการ เป็นผลผลิตจากจินตทัศน์ (perception) ของผู้แต่ง ดังนั้นจะนำมาอ้างอิงฐานะเป็นการบันทึกข้อเท็จจริงเหมือนกับการอ้างพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึก ฯลฯ ไม่ได้

จริงอยู่ วรรณคดีหลายเรื่องเช่น **ลิลิตยวนพ่าย** **ลิลิตตะเลงพ่าย** สามกรุง ฯลฯ แต่งขึ้นโดยอาศัยเหตุการณ์ที่เคยเกิดขึ้นจริง-หรือกวีเชื่อว่าเกิดขึ้นจริง-แต่การมองและถ่ายทอดเหตุการณ์นั้นได้ผ่านการกลั่นกรองด้วยจินตนาการและทัศนะของกวีมาแล้วก่อนถึงคนอ่าน กวีมีสิทธิ์จะเลือกมองในแง่มุมใดแง่มุมหนึ่ง ด้วยอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง ด้วยการตีความอย่างที่ตนเองประสงค์ ก็ทำได้โดยไม่ถือว่าเป็นข้อเสียหาย

ทางวรรณคดี บทวรรณคดีของพระเกียรติต่าง ๆ โดยเฉพาะการบันทึกเรื่องศึกสงครามของฝ่ายนั้น ถ้าหากว่ากวีเป็นกวีในราชสำนักของฝ่ายฝ่ายแพ้ ก็คงจะมองศึกสงครามในอีกแง่มุมหนึ่งอย่างแน่นอน ถ้าหากผู้แต่ง **สี่แผ่นดิน** เป็นนักประพันธ์อื่นที่มีแนวคิดทางสังคมนิยมแม่พลอยก็อาจจะกลายเป็นชาววัง หัวก้าวหน้า และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ คงปรากฏในลักษณะที่น่าชื่นชมยินดีมากกว่าเป็นความเศร้าในบรรดาถูก ๆ ของแม่พลอยเอง

ผู้วิจารณ์เห็นด้วยกับสุมาลี วีระวงศ์ ที่กล่าวไว้ว่า

ถ้าพึ่งแต่ข้อมูลในตัวบทของวรรณคดีนั้นแม่พลอยจะสะท้อนให้เห็นเค้าวัฒนธรรมหรือเหตุการณ์ได้บ้าง แต่ก็ประดุจเงาสะท้อนพร่าบนหลังน้ำที่พลัวเป็นระลอก มีจินตนาการ วัตถุประสงค์ และทัศนคติ หรือค่านิยมของกวีซึ่งมีประสบการณ์จำกัดเป็นเครื่องทำให้แปรไป จะนับเป็นภาพแทนของสังคมโดยส่วนรวมไม่ได้แน่นอน^๒

๒

จะถามว่า **ฟ้าใหม่** เป็นภาพสะท้อนของประวัติศาสตร์ยุคปลายอยุธยาถึงต้น

รัตนโกสินทร์ได้หรือไม่ ผู้วิจารณ์เห็นว่าศุภร บุนนาคได้บรรจงสร้างภาพอย่างแนบเนียนสมจริง จนอาจจะทำให้คนอ่านนึกไปว่าเป็นภาพสะท้อนจากกระจกเงา ไม่ใช่ภาพซึ่งมาวาดขึ้นทีหลังอย่างรักก็ตาม โดยตัวของมันเอง **ฟ้าใหม่** เป็นภาพวาดที่อาศัยรายละเอียดเค้าโครงจากของจริงจนใกล้เคียงกับภาพจริงอยู่มาก แต่เช่นเดียวกับภาพวาดทั่วไป ก็ย่อมอาศัยฝีมือตกแต่งของผู้วาดด้วย ฝีมือตกแต่งของศุภรคือการเน้นให้เห็นความวิจิตรงดงามและยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาและความยิ่งใหญ่ของคนไทยผู้กอบกู้อิสรภาพและรักษาอิสรภาพนั้นด้วยความกล้าหาญแสนสาหัส ต้องสละทั้งความสุขส่วนตัว สละบุคคลเพื่อรักษาแผ่นดิน สละประโยชน์ส่วนน้อยเพื่อประโยชน์ส่วนมาก ทั้งหมดนี้เป็นการสื่อสารซึ่งเป็นแนวคิดแฝงเร้นในรูปของวรรณกรรม ไน้มน้าวจิตใจคนอ่านได้เป็นอย่างดีจนกระทั่งอาจจะมองเห็นว่าสารนี้คือ 'ข้อเท็จจริง' มิใช่ 'จินตทัศน์' ของผู้ประพันธ์เพียงฝ่ายเดียว นับว่าเป็นความสำเร็จอย่างยิ่งของศุภร บุนนาค ซึ่งยังดำรงอยู่แม้ว่าตัวเธอเองได้ล่วงลับไปแล้ว *

^๒ สุมาลี วีระวงศ์ 'ข้อคิดเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากวรรณคดีไทย' การสัมมนาประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา มหาวิทยาลัยศิลปากร นครปฐม, ๒๕๒๔, เอกสารหมายเลข ๑๑ น. ๖.

บริษัท ไทยเดินรถ จำกัด

ขอสนับสนุนงานวิชาการ

คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร